پێشینەی هەندێک کەسب و کار لەبۆکان

(بەشی ٩)

٥٤. ماشێن فرۆشی

دوای ئەوەی ترومبیل و تراکتۆر بوون بە بەشێک لە ژیانی ڕۆژانەی خەڵک، وورده وورده دانیشتوانی شار و ئاغاواتی دەوروبەری بۆکانیش بۆ هاتوچۆ و کاروباری کشت وکاڵ، ماشێن و تراکتۆر و کۆمباینیان کڕی و درەنگتریش هەندێک کەس لە شار ودێ بوون بە خاوەنی مینی بوس و ئوتوبوس و ماشێنی باری. سەرەتا تەنیا ماشێنی جیپ و لەندرۆوێر دەکڕرا، بەڵام هەندێک لە ئاغاواتی ناو شار وا هەبوو ماشێنی سەواریشیان هەبێت.

خەڵک بۆکڕینی ماشێن دەچوونە شارەکانی دەوروبەر و بەگشتی تەورێز. بەڵام دواتر هەندێک کەس لە بۆکانیش نوێنەرایەتی فرۆشی ماشێنیان وەرگرت. حاجی عەلی فەڕشی یەک لەو کەسانە بوو، پاشان سێ تاجری بۆکانی (حاجی حەمەڕەشید محەممەدیان، حاجی عەلی ڕەزایی و عەلی کەشاوەرزی) نوێنەرایەتی کۆمپانیای جیپیان وەرگرت؛ دوای ئەوان ئیتر خەڵکانی دیکەش هاتنە کارەکەوە و تەنانەت لە بیرمە کاکم لە ساڵی ١٣٥٧ ڕاست پێش شۆڕشی گەلانی ئێران دووکانی کەرەسەی ماڵی پێچایەوە و سەوارییەکی وەک ڕێنۆ یا شتێکی لەوچەشنەی دەفرۆشت. دەزانم زۆر کەسی دیکەش لە کاری فرۆشتنی ماشێندا بوون، بەڵام بە داخەوە ناویان نازانم، بەڵکوو ئەوانەی دەزانن ئەم ئەرکە ڕابپەڕێنن.

کاک برایمی فەڕشی لەم بارەیەوە بۆی نووسیوم:

"بۆکان عەمباری دانەوێڵەی ئازەربایجانی ڕۆژئاوا بوو، بەشێکی زۆر لە گەنم و جۆی ئەم ئوستانە لە بۆکان بەرهەم دەهات، گواستنەوەی سەدان و بگرە هەزاران تۆن گەنم و جۆ و گەنمەشامی و چەوەندەر و... لە دێهاتەوە بۆ بازاڕی گەنمی بۆکان و پاشان ڕاگۆاستنیان بۆ شارەکانی دیکەی ئێران، نیازی جیددی بە ماشێنی بارکێشی لە بۆکان و ناوچەکە دەردەخست، ئەم کارە تا ئەو ڕۆژەی ماشێنی گاز هێنرایە بۆکان بە کەڵ و عەڕابە، وڵاغ و ترێلی تراکتۆر جێ بە جێ دەکرا. باوکم لە ساڵانی پێش ١٣٥٠ سێ ماشێنی گازی رووسی و تراکتۆرێکی ڕۆمانی هێنایە بۆکان، دواتر لە سەر پێشنیاری نوێنەرایەتی تەورێزی ماشێنگەلی ڕووسی، حاجی عەلی فەڕشی نوێنەرایەتی ماشینی <u>گاز</u> و <u>ماز</u> و <u>واز</u> و ماشێنی سەواری <u>ماسکویچ</u> و مۆتۆر سیکلێتی <u>ئیژی</u> رووسی هێنایە بۆکان. گالێری ماشێنی ماسکویچ و مۆتۆر سکلێت لە دووکانێک دابوو لە خیابانی نزیک حەوز و مزگەوتی بازار کە ڕاست ڕووبەرووی دووچەرخە سازییەکەی قادر دەباغی بوو. گاز و واز و ماز لە دووکانەکانی سەر خیابانی سەقز تەنیشت ماڵی خۆمان ڕادەگیرا کە پێشتر کارگای دۆشاو دروستکردن بوو. دوای حاجی عەلی کۆمەڵێک لە حاجییەکانی دیکەی بۆکان ماشێنی گازیان کڕێ و دەیاندا بە کرێ بۆ ڕاگوێستنی گەنم و جۆ، یان بۆ خیز وبەرد و قسڵ کێشان و کەرەسەی دیکەی ماڵدروستکردن و کەل وپەلی دیکە. لەو سەردەمەدا کاری شۆفیریی باوی خۆش بوو. ئەو ماشێنانە تەنانەت بۆ گواستنەوەی گەنم دەچوونە ناوچەی هەوشاریش."[1]

---

[1] حاجی عەلی فەڕشی کە دەچوو بۆ سەفەر هەمیشە بە شتێکی تازەوە دەهاتەوە، ڕادیۆ،گڕامافون، زەبتی سەوت، تەلەویزیۆن، بادبزەن، دووچەرخە، کەرەسەی ناو ماڵ و زۆر شت کە ئێمە لە بۆکان نەماندیتبوون. لە یەکێک لەو سەفەرانەدا بە دوو مینی بووسی(قابتی قاشدی) و دوو شۆفیری ئازەری و کرماشانی گەڕایەوە بۆکان. کابرای کرماشانی بە ژن و منداڵەوە هێنابووە بۆکان کە دواتر وەک دۆستی بنەماڵەیی ئێمەیان لێهات. لەو دەورەیەدا کاک حەسەنی برام لە گەڵ کابرای کرماشانی یەک لە مینی بووسەکانیان بەدەستەوە بوو و سەفەری هەموو شوێنێکیان دەکرد، کاک حەسەنم دەیگێڕاوە، ڕۆژێکیان نەمر حەسەن زیرەک لە بۆکان سواری مینی بووسەکەی ببوو، هەرچەند داوای کرێی لێنەکرابوو، بەڵام گوتبووی "حەسەن گیان لە جیاتی پووڵ گۆرانیتان بۆ دەڵێم" هەر ئەو دەمە یەکسەر گۆرانی "یاڵڵا شۆفیر"ی بۆ گوتبوون، جا نازانم ئەوە یەکەمجار بووە، یان پێشتریش گوتبووی.

کاک ڕەحیم بەهرام زادە سەبارەت بە تراکتۆر و هاتنی بۆ ناوچەکە ئەم دێڕانەی خوارەوەی نووسیوە. لەبەر ئەوەی لە یادداشتەکەدا باس لە "کەڵک وەرگرتنی تراکتۆر" کراوە نەک فرۆشتنەکەی- کە بابەتی ئەم بەشەیە، بە باشم زانی لە پەراوێزدا بیهێنم[2]:

کاک جەعفەر مەردانبەگیش ئەم ناوانەی خوارەوەی بۆ ناردووم کە ساڵانێکی درەنگتر لە بۆکان بونگای ماشێن فرۆشییان کردۆتەوە:

"حەسەن ئاغای شەهامەت (بونگای شەهامەت)؛ سولیمان بی باک؛ حەسەن شەبدیز؛ عەلی موقتەدیری."

[2]"لە کاتێکدا تەنیا کەرسەیەکی نوێی کار کردن کە جووتیاران بە کاریان دەهێنا 'فەڕغوون' بوو کە جێگای سەوەتە و ساقۆڕی بۆ ڕشتنی خۆڵەمێش و پەین و پاڵ گرتبووەوە، ئاغاکانی ناوچە تڕاکتۆریان بۆ کاری کشت و کاڵ بەکاردەهێنا. ئەوەندەی من بیستوومە عەزیز خانی کرمانج(عەزیز بەگی 'یاسیکەند') یەکەم کەس بووە کە لە ناوچەی بۆکان تڕاکتۆری کڕیوە. نازانم ئەو قسەیە چەندە ڕاستە، بەڵام ئەحمەد خانی 'ترکاشە' بەر لە ئاغاکانی 'کڕکڕە' تڕاکتۆری هەبوو. ئەو تڕاکتۆرە بە فارسی لە سەری نووسرابوو: "تراکتر اشتایر ساخت اطریش". سەید عەلی شۆفیری ئەو تڕاکتۆرە بوو. دەیانگوت ئەو تڕاکتۆرە 68 ئەسپە. زۆر جار ئەو تڕاکتۆرە بە کڕکڕەدا دەڕۆیی و ئەگەر ترێلی بەدوواوە بووایە لە دواوە خۆمان بە ترێلییەکەدا هەڵدەواسی. پاشان لە 'تیکانتەپە'وە تڕاکتۆری ماڵی حەمە خانیان بۆ کاری ماڵی حاجی عەبدوڵڵا خان دەهاورد بۆ کڕکڕە. شۆفیری ئەو تڕاکتۆرە حەمە ڕەشیدی کوڕی حەمە خان (برای سەیفوڵا) بوو. پاشان کوڕە ئاغاکانی کڕکڕەش تڕاکتۆریان لیدەخوڕی. ئە و تڕاکتۆرەش هەر بەرهەمی ئوتریش (نەمسە) بوو. ئەو تڕاکتۆرە گاسن و دیسکی بۆ جووتکردن و دیسک بۆ گێرە کردن و ترێلیشی بۆ بارکێشان هەبوو. زۆر جار خەڵک بەم تڕاکتۆرە دەچوون بۆ بۆکان. زستانان هەڵکردنی تڕاکتۆر زۆر زەحمەت بوو و خەڵکی پاڵیان پێودەنا و جاری وابوو هەتا نیوەی ڕێگای ساروقامیش بە پاڵپێوەنان دەیانبرد و هەڵنەدەبوو. ماوەیەک پیاوێکی "چەرداوڕوو" شۆفیری ئەو تڕاکتۆرە بوو و عەبە شوفیریان پێدەگوت. وا بزانم ماڵی حاجی عەبدوڵا خان پاشان نیوەی تڕاکتۆرەکەیان کڕیبوو. ساڵانی دواتر بۆ گەنم ڕنینەوە 'کۆمباین' دە هات بۆ کڕکڕە. نازانم ئەو کۆمباینە هی کێ بوو و لە کوێوە دەهات. یەکەم جار کە هات کوتە زەوییەکی ماڵی حاجی عەبدوڵاخانی دوورییەوە کە لە سەر ڕێگای باخچە بوو. تەواوی خەڵکی بە ژن و منداڵەوە هاتبوون بۆ سەیری ئەو کۆمباینە. کۆمباین دەڕۆیی و تەلیسی گەنمی دوردراو بە شوێنێکدا، کە وەک جیگای خلیسکێن وابوو دەهاتە خوارەوە. لەو ساڵانەدا خەڵکی دیکە هەر بە شێوەی نەریتی کاری وەرزێڕیی خۆیان دەکرد و زۆربەی زەوییەکانی ئەمانیش لە شوێنی ئاستەم بوو و هەر تڕاکتۆر و کۆمباینی تێنەدەکەوت. کاتێ تەگەری تڕاکتۆر پەنچەر دەبوو شۆفیر خۆیان پەنچەرگیرییان دەکرد. ئەو تڕاکتۆرە دەسگایەکی پۆمپی هەبوو کە بە پاش تڕاکتۆرەوە وەسڵ دەکرا و تویبی تەگەرەکانیان پێ باتێدەکرد."

دیارە ئەوانەی کاک ڕەحیم نووسیونی بەشی ڕۆژهەڵاتی بۆکان و ناوچەی فەیزوڵڵابەگی دەگرنەوە. لە وەڵامی پرسیاری مندا سەبارەت بە ڕێکەوتی هاتنی تراکتۆر بۆ ناوچەی فەیزوڵڵابەگی، کاک ڕەحیم گوتی کە دەبێ دوای ئیسلاحاتی ئەرزی ١٣٤١ و سەردەمێک بووبێت کە ئیتر بێگاری لەسەر گوندنشینەکان هەڵگیرابوو و ئاغاوات پێویستیان بە هێزێکی نوێی کار هەبوو بیکەنە جێگری هێزی کاری بێگاری. من خۆیشم لە ساڵانی دەوروبەری ١٣٣٥ دا لەبیرمە کابرایەکی ئەمریکایی لەگەڵ کۆمباین و تراکتۆرێک هاتبووە بۆکان و دەیویست چۆنیەتی کاری کۆمباین پیشانی خەڵک و ئاغاوات بدات بە هیوای ئەوەی بیانکڕن. لە مەزرایەکی گەنمی خوار دەرمانگای ئەوکات گەنم و وێنجە، بە کۆمباینەکە دروویانەوە و وێنجەکەیان کردە باقە و لەوێ دایاننان قاسم ئاغای موهتەدیش لەوێ وەستا بوو و وێدەچوو کارەکە لەسەر بانگهێشتن یا لای کەم ئاگاداریی ئەو کرابێت. لەبیرم نییە کەی و کام بۆکانی بۆیەکەم جار کۆمباینی کڕی بەڵام ئەگەر هەڵە نەکەم کاک ڕەحمانی سالمی بوو. کاک ڕەحمان لەو کارانەدا پێشەنگ بوو.

٥٥. فەڕش فرۆشی

لە بۆکان و دەوروبەری بەڕە و لاکێش بەرهەم دەهات و بەوهۆیەوە دەبێ سات وسەودای ئەو دوو بەرهەمەش لە بازاڕدا باو بووبێت. مافووره فرۆشی ئەو سەردەمانە کێ بووە؟ نازانم. درەنگتر، فەڕش واتە قاڵی گەورە وەک سێ لەچوار و دوو لەسێ مەتریش لە شارەکانی دیکەوە دەهێنرایە بۆکان و لەوێ دەفرۆشران.

من بە داخەوە ناوی فەڕش فرۆشەکانی بۆکانم لەبیر نییە بەڵام دەزانم کاک فەتحوڵڵا (فەحە سنەیی) ومەشەدی نەقی عەجەم دوو لەوکەسانەن کە دووکانی فەڕش فرۆشییان هەبوو. ئەگەر هەڵە نەکەم کاک حوسەینی ئازەری (حوسەینە کۆڵ) یش دووکانی فەڕش فرۆشیی هەبوو. هەروەها کاک حوسەینی غوڵامعەلیش دوای خانەنشین بوون لە ئیدارەی پەروەردە و چەندساڵ پێش کۆچی دواییەکەی، دووکانێکی بچووکی فەڕش فرۆشیی بەڕێوە دەبرد.

ئەوەش ناوی چەند فەڕش فرۆشی دیکەی بۆکان کە کاک جەعفەر مەردانبەگی نووسیونی:

"کاک حەسەن ناسراو بە 'حەسنە دووگە' لە تەنیشت قاوەخانەی عەولای خات خاوەر؛ کاک حامید ئەفخەمی؛ پاشان باوکم (حاجی کەریم مەردانبەگی) کە دوای قەسابی، دووکانی فەڕشفرۆشی دانا؛ کاک برایم تورکی؛ کاک قادر مەردانی؛ کاک حەمە رەشید فەتحی و عەولا شوکروڵڵاهی."

بنەماڵەی "فەڕشی" ش لە بواری چنینی فەڕشدا دەوری پێشەنگییان بینیوە. کاک برایم فەڕشی لەم بارەیەوە یادداشتێکی بەپێزی بۆناردووم کە بەداخەوە درەنگ گەیشتە دەستم و نەکرا لە بەشی تەون و فەڕش چنیندا ڕاییگەیێنم. دواتر نووسینەکانی ئەو لەو بەشە تایبەتە زیاد دەکەم و خوێنەر دەتوانێ بۆ خوێندنەوەیان بگەڕێتەوە بۆ بەشی ٢(بەندی ٩)ی ئەم وتارانە لە زنجیرەی ژمارە ٣٥٧ دا. بەڵام ئەگەر باوک و باپیری کاک برایم لە کاری تەون کردندا بووبێتن- کە دەزانین بوون، دیارە دەبێ حاجی عەلی فەڕشی لە دووکانەکەیدا، بە تەنیشت فرۆشتنی شتوومەکی دیکەوە، فەڕش فرۆشیشی کردبێت.

٥٦. قاوەخانە

قاوەخانە لە کوردستاندا شوێنێکی گرنگی کۆبوونەوە و پەیوەندی گرتنی کۆمەڵایەتییە و دەوری "پاب" و "بار" لە ڕۆژئاوا دەبینێت. جگە لە دانیشتن و چای خواردنەوە، قاوەخانە شوێنی هەندێک یاری وەک تەختە نەرد (تاوڵە) و دۆمینەیە و لە شەوانی مانگی ڕەمەزاندا هەندێکیان تا درەنگ وەخت و کاتی پارشێو ئاواڵەن. کارێکی دیکەی قاوەخانەدار ئەوە بوو چاییان بۆ دووکانی دووکاندارەکانی دیکە دەبرد واتە هەرکەس میوانێکی بهاتبایەتە دووکان بانگی چاییان بۆدەکرد.

ئەوەندەی بیستبێتم پێش ئەوەی خیابانی تازە لێ بدرێت، قاوەخانەی حەمەحوسەینی خات سافیە ڕووبەڕووی حەوزەگەورە بووە و لە ناو بازاڕیشدا قاوەخانەی کاک حەمەڕەسووڵی ... (کە حەمەسووریان پێ دەگوت)، دوو دەرکی هەبوو کە یەکیان لە خیابانی تازە و ئەویتر لە خیابانی کۆنە دەکرایەوە. کوڕی ئەو کاحەمەڕەسووڵەش (وابزانم ناوی موتەللیب بوو) ماوەیەک بۆ کارکردن چووبوو بۆ گەرمیان (واتە کوردستانی باشوور) و لەگەڕانەوەدا قاوەخانەیەکی دیکەی لە سەر خیابانی تازە کردەوە کە چەند چەشنە چایی دەفرۆشت وەک چایی ترش، ئەوە کارێکی نوێخوازانەبوو بەڵام بۆی نەگرت و بەماوەیەکی کەم داخرا. قاوەخانەی "کاک مستەفا و کاک عەبڵا میقرازیی" ش لە لای

قاوەخانەکەی کاک حەمەڕەسووڵ بوو. هەر لەو نزیکە قاوەخانەیەکی بچووکی دیکە هەبوو، کە بە داخەوە ناوی خاوەنەکەیم لەبیر نەماوە.

کاک مەحموودی ئازەری کە قسە خۆش بوو. قاوەخانەکەی لە لای ئاشی حاجی حەمەڕەحیم خان، مینگەی لاوان بوو. گەلێک قاوەخانەی دیکە لەشوێنی جیاجیای شارەکە هەبوون کە من لەبیرم نەماوە و لەوانە قاوەخانەی مەلا عوبەیدیلل، کانی سیرانی و عەبە سالار بوون.

کاک ڕەشید سپیهری ئەم یادداشتەی خوارەوەی هەر لەم پەیوەندییەدا بۆ ناردووم:

"قاوەچییەکانی بۆکان

١. کاک قا در- زاوای مەلا عەولای بابی رەشید و فەتاحی شێخلەر و باوکی خالیدی وەحیدی، لە نێو قەیسەری جووەکان[3] قاوەخانەی بوو.

٢. کاک حەمە سووری باوکی متەللیب و یۆنسە کەرە و وەهاب، کە برای حا جی بایزی ئیسماعیلی بوو، قاوەخانەکەی لە بەینی دووکانی میرزا عەولای سوڵتانی و حاجی کەریمی مەردانبەگیدا بوو. متەللیبی کوڕی کاک حەمە ساڵی ١٣٣١ هەڵات بۆ باشووری کوردستان. قاوەخانەکە دوو دەرکی بوو، دەرکی ناو خیابانی کۆن بەرهەیوانی بوو و مشتەری لێ دادەنیشتن

٣. قاوەخانەی کاک فەتحوڵلای مەرزینگی بە خۆی وکاک حوسین و حەسەنی برای هەڵدەسووڕا.

٤. لە بەینی دووکانی ماڵی ڕەسووڵی کەریمی و حاجی کەریمی قە سسابدا قاوەخانەیەکی دیکە هەبوو هی کاک مستەفا و کاک حەمەساڵەی میقرازی بوو.

٥. لە خیابانی کۆن لە سەرکۆلانی ماڵی عە زیزی سالمی وعە بڵای سالمی و حوسەینی سالمی، قاوەخانەی مەلا ڕەحمانی وەحیدی[4] بوو؛ دوایی کاک حەمە سوڵتان موشاندەریی لێی کڕی کە ئەویش فرۆشتی بە کاک حەمەڕەسووڵی سوولی فرۆش.

٦. ڕووبەڕووی حەوزەگەورە وخوڕێنک، قاوەخانەی کاک حەمە حوسەینی ڕەوشەنفیکر مە شهووربە حەمە حوسەینی خات سافیە هەڵکەوتبوو. ئێواران خە لک لەوێ دادە نیشتن و کەسانی وە ک عەرەبعەلی قە سساب گۆرانییان دە گوت. بەتایبەت جحێڵەکان لەوێ کۆدەبوونەوە. ژنانیش پاش تەواو بوونی کاری ماڵ، دەهاتن بۆ سەر خوڕێنک بە جەڕە وگۆزە ئاویان دە بردەوە ماڵێ.

٧. لە کۆتایی خیابانی کۆن، قاوەخانەی کەریمی خات زینەت بوو. ئەوێ وەک موسافیرخانە وابوو، شۆفێر و غەوارە لەوێ دەخەوتن. مینەڕەش تەپڵ

٨. قاوەخانەی مام بەها، کە لە سەرقاوەخانەکەی مەلا محەممەدی شێخی هەڵکەوتبوو.

٩. قاوەخانەی کاک مەحموود حەساری لە تەنیشت دووکانی کاک قادری نەزەری.

١٠.عەولای "مام ڕەحیم هەلە" دووکانەکە ی لە پەنا دووکانی دەروێش عەولای نەزەری و قازی عەلی دا بوو. ئەو عەولای مام ڕەحیمە لەگەڵ 'محەممەدی مەلاعورووس'[5] هاتوچۆی شاری سلێمانییان دە کرد. پاش چەند ساڵێک گەڕا

---

[3] ئەوە یەکەم جارە دەبیسم کە قەیسەرییەکەی بۆکان بە قەیسەری جووەکان ناوببرێت. دەبێ پرسیاری زیاتری ئەو مەسەلەیە بکەم.

[4] مەلا ڕەحمان پاشان بوو بە موئەززینی مزگەوت

[5] مەلا ڕەئیس (؟)

ئەوە بۆکان وعەوڵای مام ڕەحیم ڕووبەڕوی قاوەخانەی مام بەها، چلاوکەبابییە کی دانا، بەڵام بۆی هەڵنەسووڕا و فروشتی بە ساڵەی حەقپوور.

ئەم عەوڵایە و محەممەدی مەلاعوروس و حوسەینی مەرزینگی و سەید حەسەنی هاشمی کۆری سەید متەللیب[6] و سەید محەممەدی کوڕی سەید تەهای تەنەکەساز دەچوون بۆ سلێمانی. عەوڵا لەوێ ببوو بە شاگرد قاوەچی.

ئەوەش ناوی چەند قاوەخانە و قاوەچی کە کاک جەعفەر مەردانبەگی بۆی ناردووم:

"قاوەخانەی کاک عەلی مەردانبەگی ناسراو بە عەلی دۆشاو پێکەوە لەگەڵ مام بەها لە دوکانەکانی مزگەوتی بازاڕدا؛ قاوەخانەی ملا عوبەیدیللا جیرانی حاجی قادری موحەممەدی؛ قاوەخانەی مەلا حەمەدەمین لە قەپانی قاسم ئاغا؛ قاوەخانەی حاجی برایمی عەبدوڵڵا پوور لە قەپانی حەمەدەمین ئاغا؛ قاوەخانەی حاجی فەتحوڵڵا مەردانی لە قەپانی قاسم ئاغا؛ قاوەخانەی میرزا عەلی ئەسڕاری و مام عەولا نزیک شارەبانی؛ قاوەخانەی کاک ڕەحمان توتونچی لە پاساژی بانکی میللی."

٥٧. کەبابی

لە کۆندا، لە بۆکان شتێک بە ناوی ڕەستوران هەر نەبوو و خواردەمەنی ئامادەی ناوبازاڕ بریتی بوو لە کەباب وکەلانە و پەرەڵماسی یا پەتاتەی کوڵاو. کەلانەیان بە نێو بازاڕدا دەگێڕا. ئەوانە هەمووی بۆ نەهار واتە بۆ خواردنی نیوەڕۆ بوو. دوای سەعات ٢ و ٣ ی دوای نیوەڕۆ ئیتر دووکانی کەبابیش دادەخرا. بەشی بەرچاوی مشتەری کەباب فرۆشەکانیش خەڵکی گوندەکان بوون کە بەیانان بۆ شتومەک کڕین دەهاتنە بۆکان و ئێواران دەگەڕانەوە. دیارە خەڵکی شاریش هەر کڕیاری کەباب بوون بەڵام زیاتر پیاوان کەبابیان دەخوارد، لەبەر ئەوەی ڕەسم نەبوو ژنان لە ماڵ بێنەدەر و لە دووکانێک دابنیشن خواردن بخۆن. ژنانی خەڵکی گوند کە دەهاتنە ناوشار، بە پێچەوانە، دەچوونە قاوەخانەش و کەبابخانەش. ئەوان خەڵکانێکی حەیا بەخۆ بوون کە بە جل وبەرگی کوردی و بە بێ چارشێو دەهاتنە شاری، جا نازانم ئێستاش ئەو ئازادییەیان ماوە یا مەلای لابەلا ئەوانیشی بردۆتە ژێر کفنی ڕەشەوە.

پێش ئەوەی کارەبا بگاتە بۆکان و ماوەیەکی باش دوای ئەویش، کەبابچییەکان یەخچاڵیان نەبوو و هەربۆیەش کەبابەکانیان هی هەمان ئەو ڕۆژە بوو کە دەیانفرۆشت.

من خۆم کەبابخانەی برایمی نەوبەختی وحاجی کەریمی مەردانبەگی و ئەحمەدی جیهان و "دەروێش مازوو"م لەبیرە. کاک جەعفەر مەردانبەگیش ئەم ناوانەی بۆ ناردووم:

"هەوەڵ کەباب فرۆشی بوکان دوای باوکم، کاک حەمەدەمین فەرامەرزی بوو، پاشان برایم نەوبخت و ئەحمەدی جیهان کە پێکەوە شەریک بوون."

---

[6] حوسەینی مەرزینگی و سەید حەسەن کۆری سەید متەللیب پاشان بوون بە گروهبانی ئەرتەش و سەید حەسەن درەنگتر سەری لە ساواکی مەهاباد دەرهێنا.

٥٨. سوولی یا جەرگ ودڵ فرۆشی

فرۆشتنی جەرگ و دڵ و گورچیلەی برژاویش هەر لە کۆنەوە لە بۆکان باو بووە. خەڵکی بۆکان بە سەرجەمی ئەوشتانە، واتە جەرگ و دڵ و گورچیلەی برژاو دەڵێن "سوولی"- کە نازانم چ وشەیەکە.[7] سوولی فرۆشتن یا لە دووکاندا دەکرا یا لەبەر دووکانی کەسێکی دیکە وەک دەستفرۆشی.

ئەوەی لە بۆکان باو بوو و لە شارەکانی دیکەی دەوروبەر نەدەبینرا ئەوە بوو کە 'زمان' ی حەیوانیشیان بە شیشەوە دەکرد و وەک جەرگ و دڵەکە دەیانبرژاند. ئەم کارە لە عەجەمستان نەدەکرا لەبەر ئەوەی ئەوان زمانیان دەکوڵاند و وەک بەشێک لە سەروپێ دەیانفرۆشت واتە نەیاندەبرژاند.

من لە سوولی فرۆشەکانی بۆکان کاک ڕەحمان چاوشینم لەبیرە. "دەروێش مازوو" ش سوولی فرۆشی دەکرد. کاک ڕەشید سپیهری ناوی کاک ڕەسووڵی میرزا (حەسەن زادە) و کاک مینەی ئەلیاس (مەرزینگی) و کوڕەکانی واتە دەروێش مازوو و قادر هەروەها برایمی نەوبەختیشی پێ گوتووم. کاک حەمەساڵەیەکیش شاگردی برایمی نەوبەخت و قەدیم بۆکانی بوو.

٥٩. ڕەستوران و چڵەوکەبابی

ئەوە لە بۆکان دیاردەیەکی گەلێک تازەیە. ڕەستوران لە بۆکانیش وەک عەجەمستان لە چلەو کەباب و چڵەو خۆرشتدا خولاسە دەبووەوە و نەمبیستووە خواردەمەنی کوردییان تێدا فرۆشتبێت. یەکەم چڵەوکەبابییەکان لە دەوروبەری گەڕاج و لە پەیوەندی موسافیر و هاتوچۆکەردا سەریان هەڵدا. ڕاستییەکەی ئەوەیە من نازانم یەکەم چڵەو کەبابی کێ لەبۆکان داینا بەڵام ئەوەی لە بیرەوەریی مندا بێت، چڵەو کەبابی مەمی برای شەنگە لە نزیک مزگەوتی بازاڕ، شوێنێک بوو کە ئۆتوبۆس و ماشێنی دیکەش لەبەر دەمی دەوەستان و موسافیر و شۆفیرلەوێ خواردنیان دەخوارد. خەڵکی گوندەکانی دەوروبەریش هەر دەچوونە ئەوێ گەرچی واهەیە زیاتر هەر کەبابیان خواردبێت.

دواتر چڵەوکەبابی هومایون لە ناو مەیدانی گەڕاج و چڵەوکەبابی حەمەساڵەی شافیعیش کرانەوە. چڵەوکەبابییەکیش لە تەنیشت دووکانی کاک برایمی فەڕوخی هەبوو.

هەروەها مسافرخانەی "ئاریا" لە پەنای مزگەوتی جامع کە هی کاك عەبدوڵا و کاك حەسەنی فەتحی بوو، چڵەو کەباب و چڵەو خۆرشت و ماهیچە و خواردەمەنیتریان دەفرۆشت کە زۆربەی خەیاتەکانی دەوروبەر بۆ خواردنی نیوەڕۆ لەوێ سفارشیان دەدا. لەبیرمە خەیاتەکان خواردنێکیان بە ناوی "بەرنامە" سفارش دەدا کە هەر هەمان چلەوخۆرشت بوو بەڵام لە یەك دەوریدا، واتە خورشتەکەیان لەسەر پڵاوەکە ڕۆدەکرد. "بەرنامە" هەرزانتر بوو لە چلەوخۆرشت و بە جێی 25 قران قیمەتی 2 تمەن بوو. (نادر فەتحی)

٦٠. سەروپێ

لە سەردەمی منداڵیی مندا بۆکان دووکانی سەروپێ یا کەللە وپاچە فرۆشتنی لێ نەبوو و خەڵک لەماڵان دروستیان دەکرد و دەیانخوارد. خۆش کردن و پاککردنی سەروپێ کارێکی ئەستەم بوو و هەموو

---

[7] کاک ڕەشید سپیهری دەڵێ واهەیە وشەی "سوولی" لە زمانی جووەکانی بۆکانەوە بوئێمە مابێت

کارەکانی جگە لە خواردنی لەسەر شانی ژنان بوو! سەروپێش وەک ئاوگۆشت و چێشتی دیکە، لە قەدیمدا شەوانە دەخورا، هۆیەکەشی ئاشکرا بوو: دەبوایە کابانی ماڵ لە بەیانییەوە خەریکی ئامادەکردن و کوڵاندنی بێت هەتاکوو ئێوارە.

بەڵام لە عەجەمستان سەروپێیان بەیانان دەخوارد و ئەو نەریتە وابزانم ئێستا گەیشتبێتە بۆکانیش. یەکەم دووکانی سەروپێی کوڵاو لە بۆکان، لە دەوروبەری ساڵانی١٣٤٥ دا لە پاساژە بچووکەکەی میرزا عەبدوڵڵای شەرەفکەندی لە ڕووبەڕووی گەڕاج کرایەوە. وابزانم خاوەنەکەی ئازەربایجانی بوو. ئێستا دەبی ژمارەی دووکانی سەروپێ زۆر بێت و یەک لەوان کاک 'ئەبوبەکر جەبەلی ئەقدەم' ە لە خیابانی سەقز.

٦١. **ساندویچی**

تائەودەمەی من لە بۆکان بووم، واتە تا ساڵی شۆڕشی گەلانی ئێران (١٣٥٧) لە بۆکان ساندویچ فرۆشی نەبوو یا ئەگەر بووبێت من لێی ئاگادار نەبووم. دیاردەی ساندویچ و خواردنی خێرا، لە پەیوەندی کاروباری ئیداری و موسافیر و چوونی سینەما و شتی ئەوتۆدایە، واتە کاتێک کە خەڵک سەرقاڵی ئیش وکارن و ناپەرژێنە ئەوەی بچنەوە ماڵێ یا بۆیان ناکرێت لە ڕەستووران دابنیشن و بە ئیستیراحەت خواردن بخۆن. ئەوەش لەبۆکان هاوڕێ لەگەڵ گەورەبوونەوەی شار، ووردەووردە سەری هەڵدا.

دەبێ یەکەم ساندویچ فرۆشی بۆکان هەر لەپەیوندی ئەو دیاردانەدا کرابێتەوە. کاک برایمی فەڕشی ئەم چەند دێرەی لەپەیوەندی یەکەم دووکانی ساندویچی بۆکان بۆ نووسیوم:

"داداش و بنەماڵەکەیان لە بۆکان سەوزیخانە و سەوزیفرۆشیان هەبوو، زۆرجار لە دووکانەکەی، کە نزیک قەپانی قاسم ئاغا بوو، قسەمان دەکرد و ڕۆژێکیان باس لە ساندویچی کرا و نییەتێکی وای باسکرد کە من زوو بەڵێنی هاوکاریم پێدا. ئەو بوو کە یەکەم ساندویچی بۆکانی[ساڵی ٥٤/٥٥] لە پەنا دووکانی براکانی سەی سوولی دامەزراند، من زۆرجار بە خۆڕایی کارم بۆ دەکرد و ئەو کارەم بە پێشکەوتن دەزانی. نانی ساندویچ لە بۆکان نەبوو، جاروبار لە میاندواوەوە دەهێنرا، لە بۆکان هەر نانی لەواش بەکار دەهێنراو و هەر دەبووە بابۆڵەکەی خۆمان. خۆراکی ساندویچ کەمتر سۆسیس و کالباس و زۆرتر جەرگ و مێشک و کۆتلێت و شامی کەباب، ساڵاد ئۆلویە و... بوو. دووکانەکە ببوو بە شوێنی کۆبوونەوەی لاوان. پێموایە خێری زۆری نەبوو و دوایە کۆ کرایەوە، کەی؟ لە بیرم نییە و ڕەنگە ئەو دەم من لە بۆکان نەبووبێتم."

دیارە دواتر ساندویچییەکی زۆر لە شاریدا کراونەوە کە بەداخەوە من ناوی هیچ دووکان و خاوەنێکی نازانم بەڵام کاک جەعفەر مەردانبەگی ئەم ناوانەی بۆ نووسیوم:

"وەستا ئەکبەر لە پاساژی ئیسماعیلی؛ عەسان عەباسزادە؛ و حوسەین سالمی و عەلی تیترا"

٦٢. **پیتزایی**

کاکم لە دوایین سەفەری لەندەن، واتە دوو سێ ساڵێک پێش کۆچی دواییەکەی، کەوتە بیری ئەوەی لە بۆکان دووکانێکی پیتزایی بکاتەوە. پێکەوە چووینە دووکانی برادەرێکی پیتزاییم لە ناوچەی هامرسمیث لە لەندەن و وەستای کارەکە بۆ ماوەیەک چۆنیەتی دروستکردنی پیتزای پیشانی کاکم دا. لەگەڕانەوەدا، کارەکەی وەڕێ خست و بەم شێوەیە بۆکان بوو بە خاوەنی یەکەم پیتزایی. دوای یەک دوو مانگ بەتەلەفون پێی گوتم کە کارەکە نەیگرتووە و ئیتر شوێنەکەی کرد بە چێشتخانە و چڵەوکەبابی؛ ئەوە وابزانم ساڵی ٢٠٠٥ بوو. خاڵی گرنگ لە پەیوەندی کارە تازەکەی کاکمدا ئەوە بوو کە خواردەمەنی

کوردیشی دەفرۆشت بۆنموونە من ڕێکلامێکی دووکانەکەیم لەڕۆژنامەیەکی کوردی چاپی سنەدا بینی کە تەبلیغاتی بۆ 'سەنگەسیر' کردبوو. ئەم کارە بەگشتی خەڵکی دیکە نایکەن و ووردەووردە خەریکە خواردنی کوردی بەتەواوەتی لەبیر دەچێتەوە یان لای کەم ڕووی بازاڕی نامێنێت، لەکاتێکدا خواردەمەنی تورک و هیندی ومێکزیکیش وەک هامبرگری ئەمریکایی ڕێیان لە کوردستان کەوتووە.

گوایە دواتر گەلێک دووکانی پیتزایی کراونەتەوە، بەڵام بەداخەوە ناوی خاوەنەکانیان نازانم.

٦٣. **<u>تەلار</u>**

تەلار، یان تالار، یان ساڵۆن، بریتییە لە هۆڵی گەورە بۆ بەڕێوەبردنی میوانی و جەژن بە تایبەت شایی ومارەیی. قەدیم کە ژمارەی دانیشتوانی شار و گوندەکان کەم بوون، شایی لە مەیدا یا گۆڕاییەکی ناو دێ گیراوەو هەموو خەڵکی گوند تێیدا بەشدارییان کردووە، واتە پێویست بە بانگ هێشتن و لێ گێڕانەوە نەبووە. لە بۆکانی کۆنیش شایی لە دەور و بەری حەوزەگەورە یان لە باخچەیەکی نزیک شار گیراوە. لە سەردەمی ئێمەدا شایی لە ناو حەوش و حەساری ماڵی بووک و بەتایبەت زاوا دەگیرا و شایەر و گۆرانی بێژ داوەتەکەیان دەگێڕا.

تەلار و جەژن و میوانی دانی ناو تەلار تایبەت بە شارە گەورەکان بوو و لە شوێنی وەک بۆکان شتی وا نەبوو. بە هاتنی مەلا بۆ سەر حوکم و سەپاندنی سیاسەتی نامرۆڤانەیان بە سەر خەڵکی هەژاری کوردستاندا، گەلێک نەریتی باش فەوتان و نەمان. ئیتر لە ترسی هێرش و ئەزیەت کردن و گرتنی پاسداری عەجەم خەڵکەکە شاییان لە ماڵی خۆیاندا نەدەگرت و دەبوایە بچنە شوێنی وەک تەلار، کە گوایە یەک بە شوێن یەکدا لە بۆکان کراونەتەوە.

هۆکارێکی دیکەی پەرەسەندنی ئەو دیاردەیە، واهەیە ئەوە بێت کە بارودۆخی ئابووری خەڵک باشتر بووە و داب و نەریتی عەجەم خزاوەتە ناو کۆمەڵگاکەمانەوە و ئیتر ئەو شایی و جەژنە نەریتییە کە دوور بوو لە ئیفادە فرۆشی و نمایش، شوێنی خۆی داوە بە تەشریفاتی ناپێویست و لە ئەنجامدا بە قەرز و قۆڵەش بێت دەبێ جەژنی گەورە لە تەلار بگیرێت و میوانان لەوێ بەڕێ بکرێن.

دیارە ئەو دیاردەیە ئەگەر لە هەندێک ڕوانگەوە خراپیش بووبێت، لەو لایەنەوە باش بوو کە ژنان لە خزمەت کردن و زەحمەتی چێشت لێنان و میوان بەڕێکردن دەکەوتن، ئەوەش هەنگاوێکی گەلێک باشە بۆ پێشەوە.

<u>تێبینی:</u> سپاسی برایان برایم فەرشی، ڕەشید سپیهری، ڕەحیم بەهرام زادە و جەعفەر مەردانبەگی دەکەم بۆ هاوکاریکردنیان لەم بەشەدا.

درێژەی هەیە